

УДК 32.001

ІДЕОЛОГІЯ НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ

Ю.Т. ШЕВЧЕНКО

Київський національний університет технологій та дизайну

Еволюція державотворчих процесів в Україні робить актуальним ретроспективний аналіз основних західних концепцій, пов'язаних з моделями державного управління.

Неоконсерватизм близький до соціального лібералізму, у якого він сприйняв Ідеї суспільного розвитку, історичної, соціальної і політичної активності людини, демократизації політики й соціальних відносин

Прихильники неоконсерватизму визнають необхідність державного втручання в економіку і прийняття нею на себе низки соціальних функцій, однак вимагають обмеження такого втручання й підвищення ролі ринкових механізмів

В основі консервативного підходу до вирішення суспільних проблем лежить орієнтація на економічну, соціальну й політичну нерівність людей, а у зв'язку з цим - на підтримку тих суспільних засад, які цю нерівність забезпечують.

В останню чверть ХХ століття однією найвпливовіших на Заході політичною ідеологією була ідеологія неоконсерватизму. Неоконсерватизм – це політична течія, що пристосовує традиційні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства і в такий спосіб визначає урядову політику провідних країн Заходу. Повчальними прикладами (внаслідок їх ефективності) застосування ідеології неоконсерватизму були, зокрема, „рейганоміка" в США і „тетчеризм" у Великій Британії.

Об'єкти та методи дослідження

Для дослідження *теоретичних та ідеологічних засад* неоконсерватизму, тетчеризму та рейганоміки використовувалися праці Д.Хьюма, Е.Берка, Р.Чоета, А.Алісона, Р.Пілла, Б.Дізраелі. Політичні та ідеологічні аспекти консерватизму та неоконсерватизму у США, Історії його виникнення та формування розкривають праці Р.Кірка, Л.Харца, Д.Бурстіна, А.Блума.

Консерватизм виник наприкінці ХУІІІ ст. як реакція на французьке Просвітництво і Велику французьку революцію. Консервативна ідеологія була відповіддю на виклик лібералізму і радикалізму.

Оптимістичному погляду лібералів на природу людини, волі і розум якої можуть перетворити суспільство на принципах свободи, консерватори протиставили ідею про недосконалість людської суті. Найважливішим V принципом своєї ідеології консерватори вважали непохитність моральних Ідеалів і цінностей.

Другим найважливішим принципом консерватизму є традиціоналізм. Традиційні начала, як вважають теоретики консерватизму - фундамент кожного здорового суспільства. Суспільні реформи повинні опиратися на попередні духовні традиції і цінності.

Консерватизм позитивно відноситься до ідеї рівності людей перед Богом. Рівність існує в сфері моралі, добросовісності, політики, але всі форми консервативної ідеології не визнають соціальної рівності. Егалітаризм, на думку консерваторів, руйнує соціальну ієрархію, на якій базується соціальна стабільність.

Неоконсерватизм сформувався після Першої світової війни як відповідь на кризу капіталістичної економіки. Попередні засоби, які застосовувалися задля виходу з кризових ситуацій виявилися недостатніми. Була необхідність в більш радикальних засобах.

З'ясувалось, що для стабілізації суспільства необхідні стійкі моральні устої.

Неоконсерватизм був відповіддю на кризовий стан науково-технічної цивілізації, слабкість її духовних принципів.

В світоглядному плані неоконсерватизм виступає за пріоритет принципу свободи над принципом рівності. Рівність можлива тільки як рівність можливостей, але не як рівність умов і результатів. Захищаючи ідею свободи і прав людини, неоконсерватизм акцентує увагу на обов'язках людини перед собою і перед суспільством.

В економічній галузі неоконсерватизм виступає за обмеження втручання держави в ринкову економіку. Держава повинна сприяти приватній ініціативі.

Це можливо, якщо регулювати податки, стимулювати приватні інвестиції.

Неоконсерватори, виступаючи проти патронажного регулювання економіки, акцентують увагу на приватний фактор: приватна ініціатива, приватна зацікавленість, приватні можливості, приватна відповідальність.

Соціальна політика неоконсерваторів тісно пов'язана з економічною і містить в собі три основні соціальні доктрини: солідарність праці і капіталу, справедливе розподілення доходів і майна, справедлива заробітна плата і податкова політика.

Розвиток постулатів неоконсерватизму супроводжувався постійною їх трансформацією, що було реакцією на зміну геополітичних процесів.

У своїх дослідженнях прихильники неоконсервативної ідеології наголошують, що ідеологія - це органічна складова масової свідомості і політичного курсу розвитку суспільства. Отже неоконсерватизм являє собою ідейно-теоретичний напрям, який ґрунтується не на особистих, а загальних цінностях політичного розвитку, детермінованого реаліями політичних ситуацій західних суспільств і орієнтацією на сильну владу, елітарність, незалежність особи від владних структур.

Результати та їх обговорення

Головними критеріями, якими оперує суспільство у своєму динамічному розвитку, є зміна звичок, традицій, характеру людей. Відтак виникає Інтерес до їх переосмислення крізь призму структурного елемента державної системи.

Враховуючи складність і багатоплановість проблеми дослідження, головним завданням має бути порівняльний і критичний аналіз теоретичних розробок державотворчого процесу західного суспільства з метою структурування отриманих результатів і можливістю подальшого їх використання в країнах, що зазнають трансформаційних змін

Передусім звернемо увагу на концептуальну основу неоконсерватизму в постулатних співвідношеннях: бюрократія – державний апарат, регулювання – дерегулювання, політика – ідеологія, держава – суспільство.

З плином часу і з мірою поширення знань про соціокультурний динамізм у світі прискорилась диференціація наукових досліджень щодо здійснення державної політики і, відповідно, прийняття

рішень. Проявом такої тенденції є тісний зв'язок неоконсервативної доктрини з соціально-політичною практикою її втілення в суспільних процесах і з метою активного впливу на них.

Спробуємо звернути увагу не лише на об'єктивні аспекти адміністративно-державного управління за принципами неоконсервативної ідеології, але й на суб'єктивний аспект, оскільки державно-владне управління здійснюють люди, що перебувають на державній службі і матеріальному утриманні держави.

Суб'єктивізація влади починається з моменту приходу особи на державну службу. Посадовець стає структурною одиницею в апараті загальнодержавної системи управління. Політика, через виконання посадових обов'язків, розглядається як прерогатива еліти, як її професійна діяльність з підтримки чинного суспільного порядку. Такий стан речей вимагав формалізації і спеціалізації процесів виконання посадових обов'язків. Відтак бюрократія практично визначає державну політику, методи вирішення важливих для нації проблем.

В ході змін у соціально-економічній, ідейно-політичній і культурній сферах набула актуальності проблема реформування системи управління, а отже й певних перемін у суспільній свідомості. В новий час стала явною неефективність державно-владної структури, не виправдалися сподівання, що покладалися на кейнсіанську політику. В цих умовах неоконсерватизм зумів, створюючи нову модель суспільного розвитку, Інтегрувати чимало ідей і традицій як консервативного, так і ліберального спрямування.

Неоконсерватизм мав успіх у зв'язку з усвідомленням необхідності пошуку золоті середини між деструктивністю економічних процесів і неефективністю надмірної державної регламентації усіх сфер суспільного життя [2]. Він став альтернативою ліберальному стилю життя, засобом подолання кризи в економічній і політичній сфері. Неоконсерватори запропонували західному суспільству новий курс розвитку, в основу якого було покладено монетаристську модель, засновану на принципах звільнення бізнесу від державного втручання, заохочення ринкових відносин, приватного підприємництва, скорочення витрат на утримання владних структур, забезпечення політичної і культурної цілісності суспільства.

Спробуємо на прикладах двох економічно, політично, культурно і соціально розвинутих країн - США і Великої Британії - відстежити роль бюрократії в неоконсервативних концепціях. Вибір цих країн не випадковий, оскільки саме в них зазначені концепції знайшли практичне застосування в державному управлінні.

Англійська система державного управління - це цілісна політична структура з сильною владою, що традиційно ґрунтується на принципах звичаєвого права і судових прецедентів. Впровадження неоконсервативної концепції вимагало перегляду усталених підходів до формування органів влади. Актуальним питанням стало залучення до державної служби представників бізнесу, науки, що сприяло відкритості Інституту державної служби. Проте така новація сприймалася з обережністю: система державного адміністрування в країні формувалася віками, внаслідок чого вже сама приналежність до прошарку аристократії забезпечувала переваги при претендуванні на державну посаду. А це, у свою чергу, давало можливість брати участь у прийнятті політичних рішень, одержуючи при цьому солідне матеріальне забезпечення. Легітимність державної служби черпалась в аристократичному статусі посадових осіб.

Та нові реалії вимагали модернізації британської системи управління. Відтак розгорнулася критика класичної державної системи управління бюрократів звинувачували у захисті власних, а не загальнонаціональних інтересів.

Практичне впровадження концептуальних принципів неоконсерватизму в політичній сфері дістало назву тетчеризму. Програма діяльності тодішнього прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер базувалась на стандартних консервативно-ліберальних уявленнях про державну бюрократію як неефективну і марнотратну систему [2], котру конче необхідно було реформувати. З цією метою було створено спеціальну робочу групу в урядовому апараті, яку очолила сама прем'єр-міністр. Ця група піддала аналізу витрати на утримання державного апарату і подала пропозиції щодо вдосконалення роботи центральних органів виконавчої влади та зменшення бюджетних асигнувань на їх утримання. Виконати це завдання належало в короткий термін. Однак реформування суттєво затяглося в часі.

У зв'язку з цим виникають резонні запитання: чому робочу групу з реформування було утворено з представників державного апарату, який належало реформувати? Яким мав бути механізм скорочення кадрів? Чи було здійснено попередні прогнози щодо результатів такої складної роботи, як реформування адміністративної системи? Чітких відповідей на ці питання не було, що негативно позначилося на результатах.

До речі, робоча група запропонувала нову систему оплати праці державних службовців. Це мали бути своєрідні бізнесові відносини з акцентом на матеріально-фінансове заохочення.

Отже, суттєвих змін в системі управління не сталося. І не в останню чергу тому, що матеріальне заохочення пропонувалося розглядати як стимул для кращого виконання посадових обов'язків. Адже не було взято до уваги, що не завжди у кадровій сфері, за своєю природою не фінансовій, можна впроваджувати фінансові доміанти.

Відтак з часом пропозиції групи було переосмислено і запропоновано нові принципи вдосконалення структури державного управління. Паралельно відбувався процес менеджеризації державного управління і соціальної сфери [2]. Новими програмними пунктами реформування передбачалося: розподіл державних структур за функціональними ознаками на дві категорії-стратегів і тактиків (на тих, хто приймає рішення, і на виконавців цих рішень); переведення окремих виконавчих структур на контрактно-договірні відносини з делегуванням частини повноважень приватним організаціям, які безпосередньо підлягають відомчим центральним департаментам (ці структури отримали статус зарубіжний досвід напівдержавних). Цікаво, що соціальним забезпеченням користувались представники центральних органів виконавчої влади, а не всі управлінці незалежно від посадового статусу. Зазначимо, що цим було порушено цілісність системи державного управління і створено нестійку в кадровому відношенні систему, де державні функції виконувались за принципом замовлення і, відповідно, з отриманням фінансової винагороди за надання послуг.

У більшості випадків державні службовці залишаються „кар'єрними бюрократами". Однак їх перебування на державній службі не повинно було стати „роботою на все життя". Зворотний бік цієї „медалі": бізнесовець, що приходив на державну службу, одержував можливість підтримувати свій бізнес завдяки інформації щодо нюансів державної політики у сфері економіки. Державний службовець, що переходив у бізнес, теж мав солідний запас важливої інформації, яку й використовував у власних цілях.

Ініційована М. Тетчер політика у сфері державного управління лише частково узгоджувалася з теоретичними основами раціональної бюрократії М. Вебера. Веберівські ідеї передбачають такі основні принципи раціоналізації: скорочення службовців має відбуватися вибірково; спочатку скорочуються витрати на утримання, а вже потім персонал; службовці вищих рангів скорочуються пропорційно з службовцями нижчих рівнів державної ієрархії.

Принципи американського адміністрування дещо інші.

Передусім зазначимо, що в Конституції США міститься постулат про статус виборних посадових осіб, але щодо типу державного управління немає жодної регламентуючої статті [4]. Історично склалося так, що при перших посадових особах держави не існувало апарату управління, оскільки не передбачалося розмежування між поняттями політика і управління. В американській системі управління превалював принцип „клієнтізму” - на посади люди призначалися за особистою рекомендацією вищої посадової особи. Що, до речі, суперечить класичному принципу раціональної бюрократії – об'єктивному відбору претендентів на державні посади.

В основу програмних розробок реформування апарату державного управління було покладено веберівські принципи побудови ідеальної організації: єдність управління, чітка організаційна ієрархія, професіоналізм, контроль, авторитет влади. Проте цього важко було добитися через політизацію державних службовців: вони отримували посади завдяки участі в політичній діяльності, а це неминуче породжувало корумпованість бюрократії. Політичні бюрократи розглядали інститути державного управління як адміністративний ресурс для досягнення своїх політичних цілей і кар'єрного зростання.

Наміри президента США Р. Рейгана були майже аналогічні намірам британського прем'єр-міністра М. Тетчер. Державний апарат, за його задумом, мав будуватися за ринковими принципами. Відносини в держапараті повинні були стати прозорішими внаслідок маркетизації державної сфери.

Однак маркетизація бюрократії має як позитивні сторони, так і негативні. Негатив полягає у розквіті тотальної латентної корупції, конфліктах між посадовцями різних рівнів, що призводило до зниження їх компетентності і переходу у сферу недержавного спрямування [3, с. 93]. Державне управління втрачало престижність.

Отже маркетизація і децентралізація органів державного управління ефективна лише тоді, коли здійснюється у певних межах, за чітким, детально розробленим планом.

В більшості національних варіантів сучасного консерватизму можна виокремити неоконсерваторів, нових правих, традиціоналістів чи патерналістів, прихильників елітарної демократії, елітарного авангардизму, контрвлади тощо. Характерно, що розмежовувати представників цих течій надзвичайно важко. Наприклад, Р. Рейгана, М. Тетчер і Г. Коля одні політологи називають неоконсерваторами, інші — новими правими і т. ін.

Загалом же частина неоконсерваторів є за своїм походженням лібералами або навіть соціал-демократами. Ідейно-політичні орієнтації нових правих сформувалися на перетині правого консерватизму, традиціоналістського консерватизму та неоконсерватизму. Розбіжності ж полягають не стільки у площині основних принципів, скільки в концентрації уваги на певних їх аспектах. Історично консерватизм завжди був вторинним стосовно лібералізму, реформізму, лівого радикалізму, виступаючи за поступові зміни, збереження всього позитивного і позбавлення негативного. Отже, з ідеологічного погляду консерватизм завжди характеризувався еkleктизмом і прагматизмом.

Але у ХХ ст., на останні десятиліття якого припав консервативний Ренесанс, консерватизм виступив ініціатором змін, що стали лейтмотивом більшості передвиборних програм консервативних партій світу. Із супротивників науково-технічного прогресу протягом 70-80-х років консерватори перетворилися на його активних прихильників.

Отже, слід констатувати, що в оцінці науково-технічного прогресу та сцієнтизму консерватизм і лібералізм (лівий лібералізм), а також ліві помінялися місцями. Але в соціокультурному та релігійному аспектах сучасний консерватизм лишився в межах традиційної парадигми консерватизму.

У питаннях державного будівництва консерватори вважають, що без міцної держави суспільство може опинитись у полоні анархії, а якщо треба зробити вибір між індивідом і суспільством, більшість консерваторів на перше місце висувають суспільство (як, до речі, і комуністи).

Насамкінець зазначимо, що неоконсервативна концепція як цілісна система соціально-політичних переконань дає можливість зрозуміти не тільки принципи побудови моделей державно-політичних систем західних суспільств, а й врахувати їх досягнення з метою використання в суспільствах перехідного типу, які прагнуть вдосконалити систему державного управління. Йдеться не про механічне копіювання західних зразків, а про всебічне вивчення їх теоретико-методологічного інструментарію з метою їх раціонального використання.

Таким чином, для неоконсервативної ідеології США характерним був акцент на політичній складовій ідеології, а для неоконсерватизму Великої Британії – на економічній.

Спільним у британському та американському неоконсерватизму було: по-перше, збіг поглядів на світовий устрій, економічну та зовнішню політику. По-друге, прагматизм прагматизм запропонованих суспільству зовнішньополітичних та соціально- економічних принципів та цінностей.

Висновки

Кінець ХХ ст. приніс оновлення неоконсерватизму, що певною мірою відмовився від імперських амбіцій, узяв на озброєння окремі ліберальні ідеї та цінності. Характерними його рисами лишаються вірність старим традиціям й нормам, зведення змісту влади до керівних і розподільно-розпорядчих функцій, збереження суспільно-політичної нерівності, скептицизм щодо суспільного прогресу, справедливості, культ сильної держави та авторитарних лідерів, збереження традиційних інститутів влади та архаїчних політичних цінностей. Водночас розпад світової соціалістичної системи став стимулом для поширення лібералізму в колишніх країнах соціалізму. Консерватизм як світоглядна система, тип свідомості й політико-ідеологічних настанов не завжди асоціюється з конкретними політичними партіями. Як вважали батьки—засновники консерватизму, політичні принципи, теоретичні схеми тощо слід пристосовувати до усталених національних традицій, звичок, існуючих суспільно-політичних інститутів.

Проте Істинний консерватизм, що захищає існуючий статус-кво, обов'язково враховує реалії та пристосовується до них. Так, у період становлення вільного підприємництва він інтегрував ідеї вільної конкуренції, ринку, а після великої економічної кризи на початку ХХ ст. — ідеї державного регулювання економіки, соціальних реформ, що свідчать про глибокі трансформації консерватизму в 70-80-ті роки ХХ ст.

Особливість цього періоду полягала в кризі лівих (комуністичних і соціал-демократичних) і кейнсіанських моделей суспільного розвитку.

І цей вакуум заповнили праві й консервативні політичні доктрини. Як наслідок – перемога на виборах консерваторів у США (Рональд Рейган, 1980 і 1984 рр.), Великобританії (Маргарет Тетчер, тричі підряд з 1979 до 1989 р.), Німеччині (Гельмут Коль, чотири рази підряд з 1982 до 1998 р.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйов Є., Кремень В. Г., Горlach М. І. Політологія: наука про політику: Підручник для вищої школи. – К.: Єдинорог, – 2002. – 640 с.
2. Гелей С. Політологія: Навчальний посібник /Степан Гелей, Степан Ругар. – 5-е вид. перероб. і доп.. – К.: Знання, – 2004.– 645 с.
3. Дробінка І. Г. Політологія: Навчальний посібник Т. М. Кришталь, Ю. В. Підгорецький; – К.: Центр учбової літератури, – 2007. – 289 с.
4. Історія Сполучених Штатів Америки: Нарис (Переклад на українську Ю Лісник). – К.: «Діалог Інтернешнл». – 2004, – 406 с.
5. Іщенко М. Політологія: Навч. посібник — Черкаси : Видавництво Черкаський національний університет, – 2004. – 387 с.
6. Кузь О. Політологія: Навч. посібник: Харківський національний економічний університет – 2004. т. 10, 340с.
7. Неоконсерватизм: традиції та сучасні тенденції розвитку. К.: // Вісник КНУ ім.Тараса Шевченка. Історія. – 1997. Вип.36. – с. 117–126.
8. Рудницький Н. Проблема бюрократії в неоконсервативній концепції .: Політичний менеджмент. – 2008. – №3. – с. 174–179.
9. Трубайчук А. Ф., Червко О. С. Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979–1990 рр. //Український історичний журнал. – 1999, – № 2. – с. 125–133.